

Piotr Krzysztof Sowiński¹*Uniwersytet Rzeszowski**Zakład Prawa Karnego Procesowego**e-mail: psowinski@ur.edu.pl**ORCID: 0000-0003-2210-5877*

Pomoc prawna z urzędu w sprawach sądowych – założenia konstrukcyjne

Official legal assistance in court cases
– design assumptions

Streszczenie

Tak zwana pomoc prawna z urzędu w sądowych procedurach – cywilnej i karnej – jest pomocą sprofesjonalizowaną, świadczoną wyłącznie przez przedstawicieli palestry oraz radców prawnych. W zależności od rodzaju postępowania przybiera ona postać pomocy pełnomocnika z urzędu lub obrońcy z urzędu. Uzawodowienie tej pomocy ma na celu podniesienie jej poziomu i wyrównanie szans w sporze z przeciwnikiem dysponującym wiedzą fachową oraz większym doświadczeniem zawodowym. Uzależnienie decyzji o przyznaniu tej pomocy od kondycji ekonomicznej danej strony pozwala na określenie jej prawem ubogich. W tekście dostrzega się znaczenie tej pomocy dla realizacji co najmniej dwóch zasad konstytucyjnych, a mianowicie zasady równości, ale i sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy sądowej, choć możliwe jest powiązanie pomocy prawnej udzielanej w sprawach karnych także z zasadą prawa do obrony.

Słowa kluczowe

pomoc prawna z urzędu, zasada równości wobec prawa, sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy, prawo do sądu, prawo do obrony, pełnomocnik, obrońca, prawo ubogich

Abstract

The so-called ex officio legal assistance in court proceedings: civil and criminal is a professionalised assistance provided exclusively by representatives of the bar and legal advisors. Depending on the type of proceedings, it takes the form of assistance of an ex officio attorney or public defender. The professionalisation of this assistance is aimed at raising its level and levelling the playing field in a dispute with an opponent with expertise and greater professional experience. Making the decision to grant this assistance dependent on the economic condition of the party concerned allows it to be referred to as the law of the poor. The text recognises the importance of this assistance for the implementation of at least two constitutional principles, namely the

¹ Dr hab. nauk prawnych, prof. UR, kierownik Zakładu Prawa Karnego Procesowego, radca prawny.

principle of equality, but also the principle of a fair trial, although it is possible to link legal aid provided in criminal cases also to the principle of the right to a defence.

Keywords

ex officio legal aid, principle of equality before the law, fair trial, right to a court, right to defence, attorney, defence counsel, law of the poor

1. Uwagi wstępne

Prawo, zarówno w jego materialnej, jak i procesowej postaci, nie jest materią prostą. Choć niezastąpiony Dr Google podsuwa nam odpowiedzi na szereg pytań, to przecież stosowanie prawa opiera się na czymś więcej niż na bezrefleksyjnym łączeniu ze sobą właściwych algorytmów. Stosowanie prawa jest sztuką, za którą nie powinni się brać amatorzy, nawet jeśli tych ostatnich cechuje duża doza entuzjazmu i dobrego samopoczucia. Skoro do naprawy kranu wzywa się – najczęściej – hydraulika, to dlaczego dla rozwiązania problemu prawnego nie miałoby się wzywać adekwatnego doń specjalisty? Potrzeba sięgnięcia po pomoc tego ostatniego jest szczególnie widoczna na gruncie procesowym, gdzie z uwagi na dużą zmienność sytuacyjną i dynamikę czynności czas na reakcję jest krótszy, a reperkusje błędnych wyborów większe. Przedmiotem niniejszego opracowania jest wskazanie podstawowych przesłanek, jakimi kierował się ustawodawca, wprowadzając do procedury cywilnej i karnej instytucję pomocy prawnej z urzędu. Pomimo tak różnych przedmiotów tych postępowań okazuje się, że powody, dla których taka pomoc jest oferowana niektórym ich uczestnikom, są identyczne, a sposób, w jaki jest ona „oferowana” podobny. O tym też jest ten tekst, oparty na metodzie dogmatyczno-prawnej oraz częściowo na metodzie historyczno-prawnej.

2. Zasada równości wobec prawa

Wydawać by się mogło, iż skoro wśród rozlicznych deklaracji równościowych zawartych w przepisach konstytucyjnych na pierwszy plan wysuwa się **r ó w n ó ś ć w o b e c p r a w a**, to rzeczą aż nadto oczywistą powinno być zapewnienie wszystkim obywatelom równego dostępu do pomocy prawnej, rozumianej na użytek niniejszego opracowania w sposób analogiczny do tego, w jaki jest ona rozumiana w art. 1 ust. 1 Prawa o adwokaturze², art. 2 ustawy o radcach prawnych³ czy też w art. 1

² Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.; dalej p.a.).

³ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499; dalej u.r.p.).

ustawy o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej⁴. Wspomniana deklaracja z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP⁵, jako że jest przykładem maksymalnie („najbardziej”) generalnego sposobu sformułowania zasady równości⁶, siłą rzeczy musi podlegać pewnym ograniczeniom. Żadnego systemu nie stać bowiem na urzeczywistnienie zasady tak abstrakcyjnej. Równość w ujęciu konstytucyjnym nie oznacza więc zakazu różnicowania sytuacji poszczególnych grup adresatów prawa (a tymi są zarówno wszystkie osoby fizyczne, jak i prawne⁷), a nawet zakazu różnicowania sytuacji tych adresatów w obrębie jednej ich grupy, byleby kryteria tego zróżnicowania były czytelne i uzasadnione potrzebami społecznymi. W ocenie M. Witkowskiej zróżnicowanie to musi znajdować swoje oparcie w odrębnej charakterystyce poszczególnych grup adresatów⁸. Rolą ustawodawcy jest określić kryteria tego zróżnicowania, zaś rolą sądu ich weryfikacja na etapie stosowania prawa.

Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego równość, o której mowa w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP, oznacza, że „wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo”, czyli ani nie dyskryminowane, ani nie faworyzowane⁹. Zróżnicowanie adresatów prawa podług prawnie obowiązującego i społecznie uznanego kryterium paradoksalnie pozwala wyrównać sytuację tych adresatów, którzy w tych samych okolicznościach – z uwagi na pewne cechy indywidualne – byłiby w lepszym lub gorszym położeniu od pozostałych beneficjentów zasady równości. Szczególnie wyraźnie widać to na przykładzie uczestników postępowań sądowych, którzy – w zależności od zasobności portfela – ze względów pozaprawnych znaleźliby się w sytuacji lepszej od ich biedniejszych oponentów. Prawo procesowe, zapewniając pomoc prawną z urzędu, niweluje więc te nierówności, które choć powstały poza procesem sądowym, to jednak rzutują na jego przebieg, ograniczając zdolności podjęcia obrony swoich praw (interesów) przez ekonomicznie słabszych jego uczestni-

⁴ Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 945; dalej u.n.p.p.).

⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej Konstytucja RP).

⁶ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013, teza 1 do art. 32.

⁷ P. Tuleja, *Komentarz do art. 32*, [w:] P. Czarny et al. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2021, teza 1.

⁸ M. Witkowska, *Zasada równości w stosunkach pracy na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 1, s. 213.

⁹ Orzeczenie TK z dnia 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1; wyrok TK z dnia 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK 1999, nr 2, poz. 24.

ków. Pomoc ta wpisuje się więc w to, co na gruncie art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁰ określa się mianem rzetelnego procesu¹¹.

Powody wspomnianego zróżnicowania muszą być poważne, ale i racjonalne, a w demokratycznym państwie prawa wręcz konieczne, jeśli by chcieć zapewnić obywatelom równy – aczkolwiek nie nieograniczony – dostęp do sądu. Zawarowana przez art. 32 ust. 2 Konstytucji RP zasada równości nie oznacza więc, że każdy w każdej sprawie będzie miał te same prawa. Zdaniem Trybunału Konstytucyjnego przepis ten „nie formułuje założenia równości w rozumieniu uniwersalnego egalitaryzmu jednostek, ale jako równą możliwość realizacji wolności i praw”, a zasada ta swój „w pełni konstytucyjny wymiar prawo równego traktowania uzyskuje w przypadku «nierówności» dotyczącej określonych (unormowanych) w Konstytucji wolności i praw”¹². Innymi słowy, zasada ta aktualizuje się w odniesieniu do konkretnej sytuacji prawnej, uregulowanej przez konkretną normę prawną lub do konkretnych działań administracji publicznej¹³. Sytuacje te mogą mieć miejsce zarówno w obrębie – cywilnego lub karnego – procesu sądowego, jak i na jego przedpolu.

3. Prawo do sądu

Za koniecznością wsparcia niektórych uczestników postępowań sądowych przemawia – obok zasady równego traktowania przez prawo – także treść art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, który poręcza „każdemu prawo do sprawiedliwego [jawnego] rozpatrzenia [bez nieuzasadnionej zwłoki] przez [właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły] sąd”, co powszechnie uznawane jest za wyraz funkcjonowania odnośnego prawa podmiotowego¹⁴. W nauce uważa się, że prawu do sądu odpowiada obowiązek tego ostatniego organu do „wykonania wymiaru sprawiedliwości”¹⁵, a na

¹⁰ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.; dalej EKPC).

¹¹ Wyrok ETPC z dnia 11 czerwca 2013 r., skarga nr 43316/08, sprawa *Kowalski przeciwko Polska*, LEX nr 1319208; wyrok ETPC z dnia 5 lipca 2012 r., skarga nr 22183/06, sprawa *Szubert przeciwko Polska*, LEX nr 1285187; wyrok ETPC z dnia 27 marca 2012 r., skarga nr 7272/09, sprawa *Nowaszewski przeciwko Polska*, LEX nr 1130669.

¹² Postanowienie TK z dnia 24 października 2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ I. Bernatek-Zagula, *Konstytucyjna zasada równości wobec prawa w świetle ustawy o udostępnianiu informacji gospodarczych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 3, s. 76–77; B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015, s. 183 i n.

¹⁵ M. Uliasz, 3.1.8. *Zdolność sądowa a prawo do powództwa (prawo do sądu)*, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska, P. Osowy (red.), *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania. Tom 3A. System Postępowania Cywilnego*, Legalis 2024, teza 2.

jego treść składają się prawo dostępu do sądu, prawo do rzetelnie ukształtowanej procedury i prawo do uzyskania wyroku. Te trzy wymogi (elementy) zostały sformułowane w wyroku TK z dnia 9 czerwca 1998 r.¹⁶, natomiast znacznie później uzupełniono je o czwarty wymóg (element), tj. prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawę, co nastąpiło na tle usytuowania urzędu asesora w polskim wymiarze sprawiedliwości. Interesująca nas instytucja, tj. pomoc prawna z urzędu, siłą rzeczy będzie się mieścić w drugim i trzecim obszarze zasady prawa do sądu, choć niektóre przepisy procedur karnej i cywilnej pozwalają ubiegać się o taką pomoc w zakresie koniecznym do wzbudzenia kolejnego etapu rozpoznania sprawy, np. złożenia apelacji lub kasacji czy też skargi kasacyjnej lub skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia. Przykładem pierwszej sytuacji jest art. 446 § 1 w zw. z art. 78 § 1 k.p.k.¹⁷, natomiast drugiej: art. 117 § 6 k.p.c.¹⁸ w zw. z art. 118 § 5 czy też art. 526 § 2 k.p.c.

Żaden z przepisów konstytucyjnych nie gwarantuje obywatelom prawa do bezpłatnego wymiaru sprawiedliwości, zaś z ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych¹⁹ i – w mniejszym może stopniu – z ustawy o opłatach w sprawach karnych²⁰ można nawet wywieść regułę przeciwną, to jest taką, że wymiar ten jest odpłatny, co pozwala pobierać opłaty zarówno za określone czynności sądowe, jak i za towarzyszące im czynności kancelaryjne. Sama odpłatność za czynności sądowe w pewnej mierze jest wyrazem partycypacji w kosztach funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, ale też czynnikiem mającym zapobiec niezasadnemu wszczynaniu postępowań sądowych, co jest szczególnie widoczne w przypadku opłat za wniesienie aktu oskarżenia prywatnego. Takie rozwiązanie może powodować nierówność dostępu do wymiaru sprawiedliwości: łatwiejszego dla osób zamożnych, trudniejszego – lub wręcz niemożliwego – dla uboższych. Wrażenie to w części jest błędne, jeśli zważyć, że każdy, kto pragnie wyegzekwować swoje prawo przed sądem, może ubiegać się o sądowe zwolnienie z kosztów sądowych i/lub przyznanie pomocy prawnej z urzędu.

¹⁶ Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK-ZU 1998, nr 4, poz. 50; zob. też: Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12, s. 86–105.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 37 ze zm., dalej k.p.k.).

¹⁸ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm., dalej k.p.c.).

¹⁹ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.).

²⁰ Ustawa z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 123). Zob. także rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 2003 r. w sprawie wysokości opłaty od kasacji w sprawach karnych (Dz. U. Nr 97, poz. 886).

4. Pomoc prawna z urzędu

Pozaprawną (ekonomiczną) nierówność stron w realiach procesowych eliminuje, a przynajmniej minimalizuje, instytucja pomocy prawnej z urzędu²¹. Z nierównością obywateli w sytuacjach pozaprocesowych „walczy się” za pomocą środków należących do szeroko rozumianej polityki społecznej, organizując – w oparciu o art. 46 ust. 1 i 2 w zw. z art. 36 pkt 2 lit. g ustawy o pomocy społecznej²² – punkty poradnictwa specjalistycznego lub w oparciu o art. 3 u.n.p.p. – punkty nieodpłatnej pomocy prawnej. Nieodpłatna pomoc prawna nie jest pomocą, która zastępowałaby lub nawet konkurowała z pomocą prawną z urzędu udzielaną na podstawie przepisów procesowych. W sytuacji jednak, o której mowa w art. 3 ust. 4 u.n.p.p., może ona polegać na „sporządzeniu projektu pisma o zwolnienie od kosztów sądowych lub ustanowienie pełnomocnika z urzędu w postępowaniu sądowym [...] oraz poinformowaniu o kosztach postępowania i ryzyku finansowym związanym ze skierowaniem sprawy na drogę sądową”. Oba rodzaje pomocy można uznać za wyraz tego, co w nauce określa się mianem „uprzywilejowania wyrównawczego”²³, przy czym okolicznością uzasadniającą zróżnicowanie w zakresie dostępu do pomocy prawnej będzie nie właściwość osobnicza, lecz sytuacja materialna, a więc cecha relewantna i zmienna. Zarówno art. 117 § 2 k.p.c., jak i art. 78 § 1 k.p.k. i art. 88 § 1 w zw. z art. 78 § 1 k.p.k. wiążą przecież prawo do pomocy z urzędu odpowiednio z „niemożnością poniesienia kosztów wynagrodzenia adwokata lub radcy prawnego bez uszczerbku utrzymania koniecznego dla siebie i rodziny” oraz z „niemożnością poniesienia kosztów obrony [pełnomocnika] bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny”. Aczkolwiek oba warunki dalekie są od precyzji, pewne jest, że we wszystkich tych przypadkach nie pozbawia strony prawa do odnośnej pomocy całkowita niemożność opłacenia kosztów pomocy z wyboru, lecz taka, która nazbyt zaciąży na możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb własnych tej strony oraz jej rodziny. Ocenie podlega sytuacja wnioskodawcy, nie zaś zasadność samej pomocy, co oznacza, że w trybie art. 117 § 1 lub § 2 k.p.c. czy też art. 78 § 1 k.p.k. i art. 88 § 1 w zw. z art. 78 § 1 k.p.k. można przyznać pomoc także w sprawie prostej.

²¹ O przywróceniu „równowagi stron” pisał E. Waśkowski, cyt. za: K. Żochowski, *Zadanie adwokatury według Eugeniusza Waśkowskiego*, „Palestra” 2022, nr 7–8, s. 222.

²² Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1283).

²³ M. Safjan, P. Miłkaszewicz, *Granice uprzywilejowania wyrównawczego*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6, s. 31–45.

Pomoc prawna z urzędu w pierwszym rzędzie – ze względu na swą facho-wość – przeciwdziała skutkom niewiedzy osoby z niej korzystającej, szczególnie niebezpiecznych w warunkach sporu sądowego, ale też jest czynnikiem znacznie odciążającym organy procesowe, co widać na przykładzie zwolnienia od obowiązku pouczenia przez sąd w sytuacjach, o których mowa w art. 327 § 1 i § 4, art. 343 zd. drugie lub w art. 458⁴ § 1 k.p.c. Za prawem do pomocy z urzędu przemawiają więc zarówno względy społeczne, jak i *stricte* procesowe, aczkolwiek w okresie międzywojnia nie brakło głosów, że instytucja ta „stała się [w sprawach cywilnych] najpospolitszym i najskuteczniejszym sposobem przewlekania procesu”, do czego ówczesnie przyczyniał się i rozbudowany system środków zaskarżenia decyzji o odmowie udzielenia tej pomocy i zwolnienie z opłat poszczególnych czynności podejmowanych w tym celu²⁴.

Obie „duże” procedury sądowe, to jest cywilna i karna, znają instytucję pomocy prawnej z urzędu. Za taką pomoc ustawodawca – w odniesieniu do adwokatów – uznaje „udzielanie porad prawnych, sporządzanie opinii prawnych, opracowywanie projektów aktów prawnych oraz występowanie przed sądami i urzędami” (art. 4 ust. 1 p.a.), zaś w przypadku radców prawnych – „udzielanie porad i konsultacji prawnych, sporządzanie opinii prawnych, opracowywanie projektów aktów prawnych oraz występowanie przed urzędami i sądami w charakterze pełnomocnika lub obrońcy” (art. 6 ust. 1 u.r.p.). W obu przypadkach katalog czynności składających się na pomoc prawną ma charakter otwarty²⁵, a już tylko pobieżny ogląd art. 4 ust. 1 p.a. i art. 6 ust. 1 u.r.p. pozwala zauważyć, że pomoc ta – w doktrynie określana mianem „specjalistycznej usługi świadczonej w celu ochrony prawnie chronionych interesów danego podmiotu”²⁶ – może być świadczona zarówno w oderwaniu, jak i w ścisłym związku z toczącym się postępowaniem sądowym cywilnym lub karnym. W tym drugim przypadku pomoc prawa świadczona przez adwokatów przybiera postać „występowania przed sądami”, zaś pomoc świadczona przez radców prawnych postać „występowania przed [...] sądami w charakterze pełnomocnika lub obrońcy”, co jednak lepiej oddaje istotę tej pomocy w obrębie procesu cywilnego lub karnego.

²⁴ B. Pogoda, *Zasada szybkości procesu cywilnego w praktyce*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 5, s. 373–374.

²⁵ J. Trela, *Komentarz do art. 4*, [w:] P. Kruszyński (red.), *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, LEX 2016, teza 1.

²⁶ J. Parafianowicz, *Komentarz do art. 1*, [w:] P.F. Piesiewicz (red.), *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, LEX 2023, teza 10.

Okoliczność, iż przedmiotem tej pomocy ma być prawo, powoduje, że powinny jej udzielać podmioty wykwalifikowane („fachowe i odpowiedzialne”²⁷), wszak i z bolącym zębem nie idzie się do bioenergoterapeuty. Powyższe powoduje, że w obu procedurach sądowych widoczna jest skłonność do profesjonalizacji pomocy prawnej²⁸, niezależnie od tego, czy chodzi o pomoc udzielaną z wyboru czy też z urzędu²⁹. Tendencja ta jest silniejsza w obrębie procesu karnego, gdzie w ogóle nie przewiduje się możliwości zastępowania strony przez obrońcę lub pełnomocnika niezawodowego, słabsza w obrębie procesu cywilnego³⁰, w którym niezawodowy pełnomocnik może występować m.in. w sprawach, o których mowa w art. 465 § 1 i § 11, art. 479²⁹ i § 3, art. 479⁵¹ lub art. 479⁵¹ k.p.c. Jednak i w obrębie tej ostatniej procedury pełnomocnicy zawodowi są rozpatrywani jako „podstawowa grupa pełnomocników procesowych”³¹. Zauważone tu „rozluźnienie” wymogów w stosunku do niektórych pełnomocników w sprawach cywilnych nie obejmuje jednak pełnomocników powołanych do świadczenia pomocy prawnej z urzędu, co wynika z art. 117 § 1–3 i § 5¹ – § 5² k.p.c. Urzędowa proweniencja pomocy prawnej nie upośledza jej, bo też świadczący ją adwokat lub radca prawny nadal jest związany nakazem angażowania się w sprawę po stronie reprezentowanego podmiotu, choćby nawet wymagało to od nich działań wymierzonych w organ, który ich do tej samej sprawy wyznaczył. Istotą pomocy prawnej z urzędu jest więc nie tyle bierna asysta, lecz czynne wsparcie osoby reprezentowanej. Wyznaczenie obrońcy

²⁷ W. Goldblatt, *Powrotna fala pokątnopisarstwa w Małopolsce*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 4, s. 386.

²⁸ W nauce procesu karnego pisze się o „racji fachowości” – tak m.in. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 305. W okresie międzywojnia utrzymywano wręcz, że tylko taki, posiadający „specjalne ukwalifikowanie”, pomocnik prawny jest w stanie przeciwstawić się „umysłowo” prokuratorowi – zob. L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1933, s. 157. Rację fachowości odnosi się także do przypadków tzw. przymusu adwokacko-radcowskiego w postępowaniu cywilnym (zob. I. Gil, *Komentarz do art. 87*, [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023, teza 1; ale i w postępowaniu karnym – zob. R.A. Stefański, *Przymus adwokacko-radcowski w procesie karnym*, „Ius Novum” 2007, nr 1, s. 84–85.

²⁹ P.K. Sowiński, *Uzawodowienie podmiotów świadczących w procesie karnym pomoc prawną na rzecz stron tego procesu*, [w:] D. Gil, E. Kruk (red.), *Role uczestników postępowań sądowych – wczoraj, dziś i jutro*, Lublin 2015, s. 111. Nie da się jednak ukryć, że od zarania adwokatury uzawodowienie pomocy prawnej było też postrzegane jako skuteczny środek w walce... ze zubożeniem tego środowiska zawodowego – zob. szerzej W. Goldblatt, *Prawo o ustroju adwokatury w stadium nowelizacji (projekt N.R.A.)*, „Głos Adwokatów” 1936, nr XI, s. 320.

³⁰ Profesjonalnymi pełnomocnikami – obok adwokatów i radców prawnych – mogą być także w określonych rodzajach spraw także przedstawiciele zawodów wymienionych w art. 87 § 1 k.p.c., tj. rzecznik patentowy lub osoba posiadająca licencję doradcy restrukturyzacyjnego.

³¹ K. Knoppek, *Komentarz do art. 87*, [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, LEX 2021, teza 3.

lub pełnomocnika z urzędu nie czyni z niego pomocnika czy też urzędnika³² organu procesowego, lecz wyłącznie tego, komu została ona decyzją właściwego organu przyznana. Już na początku ubiegłego stulecia postulowano, by „pomoc prawną [tu: obronę] z urzędu traktować nie tylko jako ciężki obowiązek, lecz także jako *nobile officium*”³³.

Ograniczenie kręgu podmiotów uprawnionych do pomocy prawnej w obrębie procesu cywilnego i karnego nie tylko nie prowadzi do naruszenia istoty prawa do sądu, lecz – poprzez podniesienie jakości tej pomocy – przyczynia się do jego wydatnego wzmocnienia, co pozwala uznać je za zgodne z kryterium wyznaczonym przez art. 31 ust. 1 Konstytucji RP. Bez ryzyka popełnienia błędu można stwierdzić, że udział w sprawie profesjonalnych pełnomocników lub obrońców oddziałuje też korzystnie na wymiar sprawiedliwości, nie tylko usprawniając tok czynności, ale finalnie także podnosząc poziom orzecznictwa. Dopuszczenie do świadczenia pomocy prawnej z urzędu w sprawach cywilnych i karnych ci sami adwokaci i radcowie prawni mogą oczywiście odbierać jako *sui generis* przywilej, będący wyrazem nieograniczonego zaufania ustawodawcy do ich przygotowania zawodowego, ale też jako obciążenie, wszak stawki za pomoc urzędową dość znacznie odbiegają od tych rynkowych. W tym ostatnim jednak przypadku jest to rodzaj daniny publicznej, jaką obie te korporacje zawodowe³⁴ płacą za ich ukształtowanie jako zawodów zaufania publicznego (art. 17 ust. 1 Konstytucji RP), a więc takich, na których spoczywa współodpowiedzialność za funkcjonowanie instytucji publicznoprawnych, wśród których konstytucyjne prawo do sądu zajmuje poczesne miejsce³⁵. Tych samych adwokatów przedwojenny prawodawca postrzegał bowiem jako „rzeczników prawa i słuszności” (art. 15 *in principio* Prawa o ustroju adwokatury z 1932 r.³⁶), uznając za jedno z ich najważniejszych zadań „udzielanie pomocy z urzędu”, w sprawach, w których ta pomoc ma być „według ustawy” udzielana w takiej właśnie formie³⁷ (art. 16 zd. trzecie p.u.a.),

³² W. Goldblatt, *Sądownictwo a Adwokatura*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 2, s. 11.

³³ J.J. Przeworski, *Kilka uwag o sądach i obrońcach*, „Głos Obrońców” 1913, nr 2, s.13.

³⁴ Ukształtowane na zasadach samorządu zawodowego (art. 1 ust. 2 p.a. i art. 5 ust. 1 u.r.p.), nie zaś na podobieństwo „średniowiecznego cechu” – tak W. Goldblatt, *W obronie stanu adwokackiego*, „Głos Adwokatów” 1925, nr 6, s. 170.

³⁵ Wyrok TK z dnia 29 sierpnia 2006 r., SK 23/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 94; E. Tkaczyk, *Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6, s. 65 i n.; R. Rynkun-Werner, *Adwokat z urzędu. Podstawowe zagadnienia prawne*, Warszawa 2011, s. 54.

³⁶ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 86, poz. 733; dalej p.u.a.).

³⁷ Art. 67 ustawy z dnia 4 maja 1938 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 33, poz. 289).

przy czym wymóg ten recypowały także i kolejne akty normatywne regulujące zasady funkcjonowania samej palestry³⁸. Ustawowa geneza pomocy prawnej z urzędu potwierdza tylko jej znaczenie dla realizacji innych instytucji z zakresu prawa publicznego, a jej ukształtowanie jako obowiązku nie tylko procesowego, lecz i zawodowego powoduje wzrost aktywności przedstawicieli obu wolnych zawodów prawniczych w obszarach uznawanych przez nich za – *excuse-moi* za ten skrót myślowy! – nierentowne. O ile bowiem adwokat lub radca prawny mogą odmówić udzielenia pomocy „tylko z ważnych powodów” (art. 28 ust. 1 p.a. i art. 22 ust. 1 u.r.p.), o tyle już adwokata w sprawach, w których pomoc prawna ma nastąpić z mocy przepisów prawa z urzędu, od jej udzielenia może zwolnić tylko organ, który go wyznaczył, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 28 ust. 2 p.a.). Brak analogicznego rozwiązania w ustawie o radcach prawnych nie zmienia w niczym rozwiązań procesowych, które decyzję w sprawie zmiany pomocnika prawnego z urzędu pozostawiają w wyłącznej gestii organu procesowego (art. 118 § 3 k.p.c. i art. 81 § 2 k.p.k.).

Zarówno art. 117 § 1–3 i § 5¹ – § 5² k.p.c., jak i art. 78 § 1 (§ 1a) w zw. z art. 82, a także art. 88 § 1 zd. pierwsze k.p.k. są wyrazem sformalizowania³⁹ wymogów stawianych przyszłym pomocnikom prawnym stron (także osób niebędących stronami – zob. art. 87 § 2 k.p.k.), ale i wyrazem wieloletniego „monopolu” państwa na tworzenie katalogu uprawnionych do świadczenia pomocy prawnej w sprawach sądowych. Zdanie się na pomoc prawną tylko ze strony przedstawicieli palestry lub radców prawnych jest wyrazem tzw. przymusu względnego⁴⁰; strona procesowa może występować we własnej sprawie osobiście, ale jeśli już zdecyduje się na skorzystanie w obrębie danego procesu z pomocy prawnej, to takiej pomocy może jej udzielić adwokat lub radca prawny. Uzawodowienie pomocy prawnej z urzędu nie jest „dzieckiem” naszych czasów, trend ten był widoczny już w okresie międzywojennym. I tak, w sprawach karnych „do obrony z urzędu wyznaczano [wyłącznie] adwokata”, choć przed 1939 r. obronę karną mogli sprawować też „profesorowie lub docenci prawa polskiej szkoły akademickiej lub przez Państwo uznanej” (art. 86

³⁸ „Z mocy ustawy” – art. 68 ust. 3 ustawy z dnia 4 maja 1938 r. – Prawo o ustroju advokatury (Dz. U. Nr 33, poz. 289), ale i „z mocy przepisów” – art. 50 ust. 3 ustawy z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju advokatury (t.j. Dz. U. z 1959 r. Nr 8, poz. 41 ze zm.), podobnie w art. 22 ust. 3 ustawy z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju advokatury (Dz. U. Nr 57, poz. 309 ze zm.) oraz w art. 28 ust. 2 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. p.a.

³⁹ Zapewne stąd też bierze się w nauce procesu karnego określenie „obrona formalna” – zob. m.in. S. Glaser, *Polski proces karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych*, Kraków 1934, s. 149.

⁴⁰ M. Sychowicz, *Przymus advokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1996, nr 7–8, s. 28.

lit. b d.k.p.k.⁴¹⁾⁴², tych jednak art. 93 § 1 d.k.p.k. pomijał⁴³. Na adwokata jako na osobę sprawującą pomoc prawną z urzędu wskazywał też art. 116 § 1 pkt 3 i art. 117 k.p.c. z 1930 r.⁴⁴

Profesjonalizacja pomocy prawnej, widoczna w zdaniu pierwszym art. 87 § 1, ale także w art. 117 § 1 *in fine* k.p.c. jest traktowana przez naukę procesu cywilnego jako namiastka przymusu adwokacko-radcowskiego, który w swej bezwzględnej postaci obowiązuje w kodeksie z 1964 r. w ograniczonej postaci⁴⁵. Poza tymi przypadkami pomoc prawna – i ta z wyboru, i ta z urzędu – nie pozbawiają osoby korzystającej z tej formy pomocy tzw. z d o l n o ś c i p o s t u l a c y j n e j, to znaczy osoby te mogą nadal działać w procesie osobiście, a ich samodzielność procesowa nie doznaje żadnych ograniczeń. Kwestię tę na gruncie procesu karnego w odniesieniu do relacji pomiędzy oskarżonym a obrońcą wyraża wprost art. 86 § 2 k.p.k.⁴⁶, przy czym przepis ten stosuje się odpowiednio – *via* art. 88 § 1 zd. trzecie k.p.k. – także do relacji zachodzących pomiędzy pełnomocnikiem strony innej niż oskarżony (art. 87 § 1 k.p.k.) lub osoby niebędącej stroną (art. 87 § 2 k.p.k.). Samodzielności procesowej oskarżonego nie umniejsza nawet to, iż pomoc prawna z urzędu jest mu udzielana w warunkach tzw. obrony obligatoryjnej. Podobnie należy zinterpretować pojawienie się pełnomocnika, także tego z urzędu, w sprawie cywilnej; i tutaj

⁴¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Kodeks Postępowania Karnego z dnia 19 marca 1928 r. (t.j. Dz. U. R.P. z 1928 r. Nr 78, poz. 443 ze zm.; dalej d.k.p.k.).

⁴² Jednak projekt k.p.k. z 1928 r. zakładał poszerzenie kręgu uprawnionych do obrony karnej także o dalsze osoby, w tym: „osoby pełnoletnie cieszące się dobrą opinią, jeżeli w drodze specjalnego egzaminu przed sądem ziemskim wykazałyby praktyczną znajomość prawa karnego i postępowania karnego”, co z uwagi na ryzyko „wyzyskania ludności przez niewykwalifikowanych obrońców”, ale i postępującą ówczesnie pauperyzację samych adwokatów poddane zostało ostrej krytyce ze strony palestry – tak A. Edelstein, *Precz z pokątną obroną!*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 1, s. 289–290.

⁴³ Aczkolwiek jego § 2 – gdy powierzenie tej obrony adwokatowi „natrafiało na szczególne trudności” – zezwalał na „wyznaczenie do tej obrony” asesora, aplikanta lub urzędnika sekretariatu sądowego, a sprawach nieletnich – także kuratora nieletnich lub członka patronatu nad nieletnimi, natomiast po 1950 r. zamiast „adwokata” w razie zaistnienia podobnych trudności „każdego nieposzlakowanego obywatela” (art. 83 § 2 d.k.p.k.). Rozwiązanie to z uwagi na „niejasność terminologii”, ale i nieprzygotowanie zawodowe wskazanych tam osób poddał ostrej krytyce W. Goldblatt, *Konieczność uzupełnienia naszej Komisji Kodyfikacyjnej. Na marginesie projektu procedury karnej*, „Głos Adwokatury” 1925, nr 2, s. 39–40. W tym samym 1950 r. zniesiono możliwość sprawowania obrony nieadwokackiej, ograniczając możliwość pełnienia funkcji obrońcy do „osób uprawnionych do występowania przed sądem na podstawie przepisów prawa o ustroju adwokatury” (art. 78 d.k.p.k.), co utrzymał art. 72 kolejnego kodeksu z 1969 r.

⁴⁴ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz. U. Nr 83, poz. 651 ze zm.; dalej d.k.p.c.).

⁴⁵ J. Gudowski *Komentarz do art. 87*, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, LEX 2022, teza 1.

⁴⁶ Zob. wyrok SN z dnia 1 września 1982 r., V KRN 229/82, OSNPG 1982, nr 12, poz. 163; wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2002 r., II KKN 368/00, LEX nr 74580.

jego obecność nie umniejsza roli reprezentowanej strony, aczkolwiek w praktyce dostrzec można, że na sali rozpraw sądy chętniej komunikują się z zawodowym pełnomocnikiem niż z nieorientowaną w proceduralnych niuansach stroną. Nie ulega jednak wątpliwości, że przewidziana w art. 86 *in fine* k.p.c. alternatywa w postaci przewidzianej tam możliwości „działania przed sądem osobiście lub przez pełnomocników” nie jest rozłączna⁴⁷.

Z perspektywy semantycznej „pomoc” oznacza „działanie zmierzające do poprawienia czyjejś sytuacji”⁴⁸, zazwyczaj „trudnej”⁴⁹. Za niewystarczające więc samo ustanowienie w sprawie cywilnej adwokata lub radcy prawnego z urzędu, a w sprawie karnej obrońcy lub pełnomocnika z urzędu, konieczne jest, by we wszystkich tych sprawach wykazali oni jakiś rodzaj aktywności zgodnej z powierzoną im funkcją, ale i dozwolonej przez odnośne regulacje procesowe oraz art. 1 ust. 1 w zw. z art. 4 ust. 1 p.a. i art. 2 w zw. z art. 6 ust. 1 u.r.p. Cokolwiek kolokwialnie można stwierdzić, że pomocnik prawny z urzędu jest trochę jak zegarek: ma działać, w przeciwnym razie staje się bezużyteczny. W sprawach karnych wyraźnie rozróżnia się sytuacje, w których oskarżony nie miał obrońcy, od sytuacji, w których ten „posiadany” przez niego obrońca „nie brał udziału” w określonych czynnościach procesowych („nie działał”), przy czym oba te stany są równie negatywnie oceniane (art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k.). Od „obrońcy wyznaczonego z urzędu” wymaga się użyteczności, bo tylko w ten sposób możliwe będzie „korzystanie z jego pomocy”, co art. 6 ust. 3 lit. c EKPC określa wyraźnie. Potwierdza to także ETPC m.in. w sprawie *Artico*⁵⁰, podkreślając konieczność zapewnienia stronom „faktycznych i skutecznych praw, a nie teoretycznych i iluzorycznych”.

Nakłada to na organ udzielający takiej pomocy pewne obowiązki w zakresie nadzoru nad jej sprawowaniem, co może implikować konieczność „zastąpienia obrońcy” lub „wyegzekwowania spełnienia obowiązków”⁵¹. Wprawdzie art. 6 ust. 3 lit. c EKPC – z uwagi na wskazanie w nim na oskarżonego, nie zaś

⁴⁷ O „zasadzie pełnej samodzielności procesowej stron” reprezentowanych przez profesjonalnego pełnomocnika – zob. wyrok SO w Krakowie z dnia 18 sierpnia 2016 r., II Ca 966/16, LEX nr 2146527; wyrok SO w Łodzi z dnia 19 grudnia 2018 r., III Ca 1886/18, LEX nr 2670727; wyrok SO we Wrocławiu z dnia 29 kwietnia 2015 r., II Ca 143/15, LEX nr 1841597.

⁴⁸ *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pl/pomoc> [dostęp: 27.08.2024].

⁴⁹ *Wielki słownik języka polskiego*, https://wsjp.pl/index.php/haslo/do_druku/17382/pomoc [dostęp: 27.08.2024].

⁵⁰ Wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., skarga nr 6694/74, sprawa *Artico przeciwko Włochy*, LEX nr 80808.

⁵¹ Zob. też M.A. Nowicki, *Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (edycja 19)*, „Palestra” 1994, nr 12, s. 108–111.

szerzej: strony postępowania sądowego – wyznacza model pomocy prawnej w sprawach karnych, lecz już wymaganą w wyroku ETPC z dnia 13 maja 1980 r. „realność i rzeczywistość” gwarancji konwencyjnych Sąd Apelacyjny w Katowicach odnosi także do spraw cywilnych, choć niezwiązanych bezpośrednio z pomocą prawną⁵². Sprawowanie nadzoru nad sposobem udzielania pomocy prawnej z urzędu nie pozwala sądowi na ingerencję w treść lub kierunek podejmowanych przez świadczącego ją profesjonalistę czynności procesowych, nie może też przybrać postaci kary z art. 49 § 1 i § 3 w zw. z art. 51 ust. 2 Prawa o ustroju sądów powszechnych⁵³, także dlatego, że zaniechanie obowiązków przez pomocnika prawnego z urzędu nie wypełnia znamion żadnego z czynów tam wymienionych. Inna sprawa, czy środki te nie są nadużywane przez sądy w celu ograniczenia aktywności tych samych pełnomocników lub obrońców, zdarza się bowiem pochopne kwalifikowanie polemiki prawnej jako czynu zakłócającego spokój na rozprawie lub ubliżające powadze sądu. A przecież nic tak nie ubliża powadze sądu jak przekonanie – często błędne – o własnej niemyślności i doskonałości. Ograniczanie w ten sposób aktywności pomocników prawnych jest działaniem niedopuszczalnym, niezgodnym z ich rolą, która niejednokrotnie sprowadza się do wytykania sądom uchybień⁵⁴.

Z faktu, iż obecność w procesie karnym i cywilnym adwokatów lub radców prawnych jest zasadniczo ukierunkowana na udzielenie stronie (art. 86, art. 117 k.p.c.; art. 78 § 1 i § 1a, art. 87 § 1 k.p.k.) lub osobie nie będącej stroną (art. 87 § 2 k.p.k.) pomocy prawnej, wynika, że jest to zarazem wystarczający wyznacznik kierunku tych działań. Abstrahując od sytuacji będących następstwem błędów, zbyteczne jest ustawowe wyznaczanie takiego kierunku aktywności procesowej pełnomocników, bo też kierunek ten można w drodze wykładniczej wysnuć ze słowa „pomoc”, które – co już zauważono wcześniej – oznacza „wsparcie”⁵⁵. Jeśli więc taki prawnik ma być „pomocny”, to powinien być „przydatny” w sprawie, ale też „sku-

⁵² Zob. postanowienie SO w Katowicach z dnia 21 października 2021 r., IV Ca 311/21, LEX nr 3247618.

⁵³ Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 217 ze zm.).

⁵⁴ Podobnie R. Rynkun-Werner, *Niezależna adwokatura a efektywna pomoc prawna z urzędu*, Warszawa–Poznań 2016, s. 221–223, a także A. Malicki, § 5. *Sygnalizacja uchybień zawodowych obrońcy i pełnomocnika*, [w:] *idem, Niezawisłość sędziego a niezależność adwokata w procesie*, Legalis 2020.

⁵⁵ W doktrynie międzywojennej oczekiwano od adwokata „przy wykonywaniu zawodu” działania w granicach prawa, ale i powstrzymania się od „czynności dla mandanta zbędnych lub zgoła bezużytecznych” – tak L. Peiper, *W przedmiocie przyszłej ordynacji adwokackiej*, „Głos Adwokatów” 1931, nr 7–8, s. 147.

teczny”⁵⁶, przy czym to ostatnie znaczenie słowa jest znaczeniem pierwotnym i tyleż zapomnianym, co dobrze korespondującym z funkcją profesjonalnego reprezentanta strony. Niezastrzeżenie przez przepisy k.p.c. i k.p.k. dozwolonego kierunku procesowej aktywności pełnomocnika, w tym pełnomocnika z urzędu, wydaje się więc pominięciem tyleż oczywistym, co dopuszczalnym. Dlaczego więc takie zastrzeżenie czyni się w art. 86 § 1 k.p.k. w odniesieniu do obrońcy, w tym i takiego, który działa z urzędu, bo też przepis ten nie zawiera żadnych wyłączeń? Odpowiedź zdaje się kryć w konieczności podniesienia poziomu gwarancji udzielanych oskarżonemu, skutkujący bezskutecznością działań sprzecznych ze sformułowanym w tym przepisie nakazem⁵⁷, czego nie przewiduje się w przypadku innych profesjonalnych pomocników prawnych⁵⁸.

5. Podsumowanie

Wprawdzie w ustawie zasadniczej jest mowa wyłącznie o jednej postaci pomocy prawnej z urzędu, a mianowicie o „obrońcy z urzędu” (art. 42 ust. 2 zd. drugie *in fine* Konstytucji RP), to nie sposób wyobrazić sobie, by możliwe było uznanie procedur innych niż karna za „sprawiedliwe” bez dopuszczenia do nich podobnego pomocnika prawnego. Wymagane przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy nie może się odbywać inaczej, jak tylko z zachowaniem proceduralnej równości stron, ale i z zachowaniem równych szans na uzyskanie korzystnego wyroku.

Jeśliby spojrzeć na instytucję pomocy prawnej z urzędu przez pryzmat regulacji kodeksowych, to jest widoczne, że bazują one na dość zbliżonych rozwiązaniach. Są one nie tylko instytucjami funkcjonującymi w obrębie właściwych procedur – tu: cywilnej i karnej – ale też instytucjami o identycznej, ustawowej proveniencji. Co

⁵⁶ *Słownik...*

⁵⁷ C. Kulesza, *Skutki nieefektywnej reprezentacji procesowej oskarżonego w postępowaniu karnym – standard europejski i prawo polskie*, [w:] D. Gil (red.), *Skutki czynności procesowych w świetle standardów europejskich*, Lublin 2014, s. 85; M. Burdzik, J. Zagrodnik, *Komentarz do art. 86*, [w:] S. Głogowska *et al.*, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2023, teza 1.

⁵⁸ W doktrynie nie ma zgody, czy o korzystnym kierunku działania obrońcy winny rozstrzygać elementy obiektywne czy subiektywne – szerzej T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2003, teza 2 do art. 86. Tytułem przykładu nie uznaje się za działanie sprzeczne z art. 86 § 1 k.p.k. zaskarżenia przez obrońcę orzeczenia jedynie w części dotyczącej rozstrzygnięcia o kosztach procesu, która odnosi się do jego wynagrodzenia z żądaniem jego podwyższenia i zasądzenia go od Skarbu Państwa – zob. postanowienie SN z dnia 21 czerwca 2000 r., V KKN 192/00, OSNKW 2000, nr 7–8, poz. 74.

do zasady pomoc prawna z urzędu jest pomocą dobrowolną, tylko niekiedy przyjmującą postać pomocy obowiązkowej, jak dzieje się to w przypadku, o którym mowa w art. 79 i art. 80 w zw. z art. 81 § 1 k.p.k. Zarówno pomoc z art. 117 § 1 i art. 117¹ § 1 k.p.c., jak i z art. 78 § 1 i art. 88 § 1 w zw. z art. 78 § 1 k.p.c. może być wykonywana wyłącznie przez zawodowców, za których ustawa uznaje przedstawicieli korporacji adwokackiej i radcowskiej (art. 87 § 1 k.p.c. i art. 82 i art. 88 zd. pierwsze⁵⁹ k.p.k.), co ma stanowić dodatkową gwarancję dla realizacji praw procesowych i konstytucyjnych na właściwym poziomie merytorycznym. Mamy tu do czynienia niejako z podwójnym monopolem: raz, że do sprawowania pomocy prawnej z urzędu dopuszcza się tylko niektórych prawników, a dwa, że ograniczenie to jest wyrazem dominującej roli państwa i nie może być zmienione decyzją organu procesowego. Te ostatnie decyzje są jednak źródłem umocowania indywidualnie oznaczonego adwokata lub radcy prawnego do działania w realiach konkretnej sprawy, bez wymogu zgody osoby reprezentowanej lub jakiegokolwiek z jej strony współdziałania, aczkolwiek procedurę przyznawania pomocy prawnej *ex officio* wszczyna najczęściej wniosek zainteresowanego uczestnika postępowania cywilnego lub karnego. Taki wniosek nie jest wszak niezbędny w przypadku tzw. obrony obligatoryjnej, co więcej w sytuacji z art. 79 lub art. 80 k.p.k. pomoc obrońcy z urzędu może być przyznana nawet wbrew stanowczemu sprzeciwowi oskarżonego. Tego rodzaju rozwiązanie, ograniczające jego podmiotowość, uznawane jest za dopuszczalne w imię wyższych racji, tj. jego obrony jako wartości wywodzącej się z przepisów wyższej rangi: art. 42 ust. 2 Konstytucji RP. Poza przypadkami tzw. przymusu adwokacko-radcowskiego⁶⁰ nie ogranicza natomiast tej podmiotowości udział pomocnika prawnego z urzędu w samym procesie, osoba reprezentowana zachowuje bowiem samodzielność w sprawie, co wynika odpowiednio z art. 86 k.p.c.⁶¹, a także z art. 86 § 2 oraz art. 88 w zw. z art. 86 § 2 k.p.k.

Zasadniczo pomoc prawna jest świadczeniem na rzecz osób niezdolnych do poniesienia ciężarów związanych z ustanowieniem pomocnika prawnego z wyboru, usługa ta bywa wszak niezwykle kosztowna. Ten dość ścisły związek pomiędzy sytuacją ekonomiczną beneficjenta pomocy prawnej z urzędu a możliwością uzyskania tej pomocy jest wyrazem pewnego solidaryzmu społecznego. Prawo ubogich w polskim systemie prawa ma długą, sięgającą czasów międzywojnia, i niemal nieprzer-

⁵⁹ Pełnomocnikiem w procesie karnym może być także radca Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej.

⁶⁰ Zob. jednak art. 87¹ § 2 k.p.c. i wyłączenia tam przewidziane.

⁶¹ Tak m.in. J. Gudowski, *Komentarz do art. 86*, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1–124*, LEX 2023, teza 10.

waną⁶² tradycję. Nie wyraża go jednak instytucja z art. 81 § 1 k.p.k., a więc obrona z urzędu tego oskarżonego, który w przypadkach wymienionych w art. 78 § 1 lub 1a, art. 79 § 1 i 2 oraz art. 80 k.p.k. nie dokonał wcześniej samodzielnego wyboru obrońcy. Wyznaczenie takiego obrońcy z urzędu ma wyeliminować niebezpieczeństwo powstania uchybienia, o których mowa w art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k., zapewniając tym samym „trwałość” ewentualnego wyroku w danej sprawie.

Udzielona pomoc prawna z urzędu nie stanowi gwarancji wygrania przez korzystającą z niej stronę konkretnej sprawy cywilnej lub karnej, niweluje jednak zachodzące pomiędzy nią a jej przeciwnikiem procesowym różnice powstałe z racji ich odmiennego wykształcenia lub doświadczenia zawodowego czy też... niedostatku inteligencji. W dzisiejszej dobie nie do wyobrażenia jest eliminacja tego uczestnika z postępowań sądowych, co jest konstatacją tyleż oczywistą, co dobrze oddającą potrzebę dalszego rozwijania tej instytucji. Udział profesjonalnego pomocnika prawnego znacznie bowiem zwiększa sprawność postępowania, ale i wpływa na zachowania organów procesowych, te bowiem staranniej prowadzą sprawę, co odbywa się z korzyścią dla gwarancji procesowych wszystkich jej uczestników, nie tylko tych reprezentowanych przez adwokata lub radcę prawnego.

Bibliografia

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Kodeks Postępowania Karnego z dnia 19 marca 1928 r. (t.j. Dz. U. R.P. z 1928 r. Nr 78, poz. 443 ze zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 29 listopada 1930 r. – Kodeks Postępowania Cywilnego (Dz. U. Nr 83, poz. 651 ze zm.).
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 86, poz. 733).
- Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. – Prawo o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 33, poz. 289).
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1950 r. o ustroju adwokatury (t.j. Dz. U. z 1959 r. Nr 8, poz. 41 z późn. zm.).

⁶² Wyjątkiem był nieobowiązujący już art. 80a k.p.k. dodany przez art. 1 pkt 23 ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 ze zm.), a następnie uchylony przez art. 1 pkt 15 ustawy z dnia 11 marca 2016 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 437) zmieniającej nin. ustawę z dniem 15 kwietnia 2016 r. Na mocy tego przepisu w postępowaniu sądowym prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy miał wyznaczać oskarżonemu nieposiadającemu obrońcy z wyboru obrońcę z urzędu, co odbywało się bez badania stanu majątkowego wnioskodawcy, ale co też nie oznaczało, że w przypadku skazania nie zostanie on obciążony kosztami tej obrony.

- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
- Ustawa z dnia 19 grudnia 1963 r. o ustroju adwokatury (Dz. U. Nr 57, poz. 309 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.).
- Ustawa z dnia 23 czerwca 1973 r. o opłatach w sprawach karnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 123).
- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 499).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 37 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 217 z późn. zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 2003 r. w sprawie wysokości opłaty od kasacji w sprawach karnych (Dz. U. Nr 97, poz. 886).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1283).
- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1144 ze zm.).
- Ustawa z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1247 ze zm.).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 945).
- Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 437 ze zm.).

Orzecznictwo

- Wyrok ETPC z dnia 13 maja 1980 r., skarga nr 6694/74, sprawa *Artico przeciwko Włochy*, LEX nr 80808.
- Wyrok SN z dnia 1 września 1982 r., V KRN 229/82, OSNPG 1982, nr 12, poz. 163.
- Orzeczenie TK z dnia 9 marca 1988 r., U 7/87, OTK 1988, nr 1, poz. 1.
- Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 r., K 28/97, OTK-ZU 1998, nr 4, poz. 50.
- Wyrok TK z dnia 24 lutego 1999 r., SK 4/98, OTK 1999, nr 2, poz. 24.
- Postanowienie SN z dnia 21 czerwca 2000 r., V KKN 192/00, OSNKW 2000, nr 7–8, poz. 74.
- Postanowienie TK z dnia 24 października 2001 r., SK 10/01, OTK 2001, nr 7, poz. 225.
- Wyrok SN z dnia 28 sierpnia 2002 r., II KKN 368/00, LEX nr 74580.
- Wyrok TK z dnia 29 sierpnia 2006 r., SK 23/05, OTK-A 2006, nr 8, poz. 94.
- Wyrok ETPC z dnia 27 marca 2012 r., skarga nr 7272/09, sprawa *Nowaszewski przeciwko Polska*, LEX nr 1130669.
- Wyrok ETPC z dnia 5 lipca 2012 r., skarga nr 22183/06, sprawa *Szubert przeciwko Polska*, LEX nr 1285187.

- Wyrok ETPC z dnia 11 czerwca 2013 r., skarga nr 43316/08, sprawa *Kowalski przeciwko Polska*, LEX nr 1319208.
- Wyrok SO we Wrocławiu z dnia 29 kwietnia 2015 r., II Ca 143/15, LEX nr 1841597.
- Wyrok SO w Krakowie z dnia 18 sierpnia 2016 r., II Ca 966/16, LEX nr 2146527.
- Wyrok SO w Łodzi z dnia 19 grudnia 2018 r., III Ca 1886/18, LEX nr 2670727.
- Postanowienie SO w Katowicach z dnia 21 października 2021 r., IV Ca 311/21, LEX nr 3247618.

Literatura

- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 2015.
- Bernatek-Zagała I., *Konstytucyjna zasada równości wobec prawa w świetle ustawy o udostępnianiu informacji gospodarczych*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 3.
- Burdzik M., Zagrodnik J., *Komentarz do art. 86*, [w:] S. Głogowska et al., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2023.
- Czeszejko-Sochacki Z., *Prawo do sądu w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (ogólna charakterystyka)*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11–12.
- Edelstein A., *Precz z pokątną obroną!*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 1.
- Gil I., *Komentarz do art. 87*, [w:] E. Marszałkowska-Krześ, I. Gil (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Legalis 2023.
- Głaser S., *Polski proces karny w zarysie wraz z prawem o ustroju sądów powszechnych*, Kraków 1934.
- Goldblatt W., *Konieczność uzupełnienia naszej Komisji Kodyfikacyjnej. Na marginesie projektu procedury karnej*, „Głos Adwokatury” 1925, nr 2.
- Goldblatt W., *Powrotna fala pokątnopisarstwa w Małopolsce*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 4.
- Goldblatt W., *Prawo o ustroju adwokatury w stadium nowelizacji (projekt N.R.A.)*, „Głos Adwokatów” 1936, nr XI.
- Goldblatt W., *Sądownictwo a Adwokatura*, „Głos Adwokatów” 1927, nr 2.
- Goldblatt W., *W obronie stanu adwokackiego*, „Głos Adwokatów” 1925, nr 6.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, LEX 2003.
- Gudowski J., *Komentarz do art. 86*, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1-124*, LEX 2023.
- Gudowski J., *Komentarz do art. 87*, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze*, LEX 2022.
- Knoppek K., *Komentarz do art. 87*, [w:] T. Wiśniewski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Artykuły 1–366*, LEX 2021.
- Kulesza C., *Skutki nieefektywnej reprezentacji procesowej oskarżonego w postępowaniu karnym – standard europejski i prawo polskie*, [w:] D. Gil (red.), *Skutki czynności procesowych w świetle standardów europejskich*, Lublin 2014.
- Malicki A., § 5. *Signalizacja uchybień zawodowych obrońcy i pełnomocnika*, [w:] A. Malicki, *Niezawisłość sędziego a niezależność adwokata w procesie*, Legalis 2020.
- Nowicki M.A., *Europejski Trybunał Praw Człowieka – przegląd orzecznictwa (edycja 19)*, „Palestra” 1994, nr 12.

- Parafianowicz J., *Komentarz do art. 1*, [w:] P.F. Piesiewicz (red.), *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, LEX 2023.
- Peiper L., *Komentarz do kodeksu postępowania karnego i przepisów wprowadzających tenże kodeks*, Kraków 1933.
- Peiper L., *W przedmiocie przyszłej ordynacji adwokackiej*, „Głos Adwokatów” 1931, nr 7–8.
- Pogoda B., *Zasada szybkości procesu cywilnego w praktyce*, „Głos Sądownictwa” 1936, nr 5.
- Przeworski J.J., *Kilka uwag o sądach i obrońcach*, „Głos Obrońców” 1913, nr 2.
- Rynkun-Werner R., *Adwokat z urzędu. Podstawowe zagadnienia prawne*, Warszawa 2011.
- Rynkun-Werner R., *Niezależna adwokatura a efektywna pomoc prawna z urzędu*, Warszawa–Poznań 2016.
- Safjan M., Mikłaszewicz P., *Granice uprzywilejowania wyrównawczego*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6.
- Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2013.
- Sowiński P.K., *Uzawodowienie podmiotów świadczących w procesie karnym pomoc prawną na rzecz stron tego procesu*, [w:] D. Gil, E. Kruk (red.), *Role uczestników postępowań sądowych – wczoraj, dziś i jutro*, Lublin 2015.
- Stefański R.A., *Przymus adwokacko-radcowski w procesie karnym*, „Ius Novum” 2007, nr 1.
- Sychowicz M., *Przymus adwokacko-radcowski w postępowaniu cywilnym*, „Palestra” 1996, nr 7–8.
- Tkaczyk E., *Samorząd zawodowy w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2011, nr 6.
- Trela J., *Komentarz do art. 4*, [w:] P. Kruszyński (red.), *Prawo o adwokaturze. Komentarz*, LEX 2016.
- Tuleja P., *Komentarz do art. 32*, [w:] P. Czarny et al. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, LEX 2021.
- Uliasz M., 3.1.8. *Zdolność sądowa a prawo do powództwa (prawo do sądu)*, [w:] K. Flaga-Gieruszewska, P. Osowy (red.), *Postępowanie przed sądem pierwszej instancji w procesie cywilnym. Podmioty postępowania. Tom 3A, System Postępowania Cywilnego*, Legalis 2024.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016.
- Witkowska M., *Zasada równości w stosunkach pracy na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2011, nr 1.
- Żochowski K., *Zadanie adwokatury według Eugeniusza Waśkowskiego*, „Palestra” 2022, nr 7–8.

Internet

- Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pl/pomoc> [dostęp: 27.08.2024].
- Wielki słownik języka polskiego*, https://wsjp.pl/index.php/haslo/do_druku/17382/pomoc [dostęp: 27.08.2024].